

מה בגליון

עמ'	עמ'
מוסיקה מטרזין.....	בית טרזין בפעולה.....
נוספו לארכיון.....	דור ההמשך.....
ספרים ופרסומים.....	המרכז החינוכי.....
מן העתונות.....	מפעל התרגומים.....
הודעות ופניות.....	מאירועי הזמן.....
ביקורים.....	אירועים עתידיים...
דמי חבר.....	

בית טרזין בפעולהבזכות המתנדבים

ערב ההוקרה המסורתית למתנדבים המשתתפים בפעילות בית טרזין נערך ב- 5 בדצמבר 2002, נר שישי לחנוכה, במועדון קיבוץ גבעת חיים-איחוד, שהיה מלא עד אפס מקום. המסיבה נפתחה בהדלקת נרות ושירת שירי חנוכה, בליווי נגינת אקורדיון של שמואל בלוק, ודברי ברכה של שוש שדה, מרכזת ועדת האירועים. גדי מסריק, מחבר הספר *העפיפון הסגול*, דיבר על חיפוש עקבותיהם של משפחות אביו ואמו בצ'כיה (ראה קטע במדור ספרים). עדנה עמית קראה שנים משיריה הנגעים בזכרונות העבר ומיכל אפרת סיפרה מנסיונה במתן עדות בפני בני הנוער הבאים לבית טרזין, אניטה טרסי, מנהלת הבית, הדגישה בדברי הסיום, שבלי עבודתם המסורה של המתנדבים – מעל מאה במספר – הבית לא היה יכול למלא את יעודו.

בסיום המסיבה, שבה נוכחו גם בני הדור השני והשלישי, הוענקה לכל מתנדב תעודת הוקרה אישית בעיצובה היפה של אורני דרור, בתוספת הספר *שיחות עם יאן מסריק* לאביגדור דגן בתרגום עברי.

שורשים עקורים

ספרה של רות בונדי *שורשים עקורים – פרקים בתולדות יהדות צ'כיה, 1939 – 1945*, ראה אור בסתיו 2002 בהוצאת יד ושם בשיתוף עם בית טרזין. הספר דן באספקטים יחודיים של התקופה, בין השאר בנושאים כגון הומור כנשק, הנשים בגטו טרזין, מעון הילדים במחנה המשפחות בבירנקאוו ותולדות שמות יהודי צ'כיה ומורביה לפי ספר זכרון הנספים בשואה.

לרגל הוצאת הספר נערך ב- 18 בנובמבר 2002 בבית טרזין בגבעת חיים - איחוד יום עיון, שנפתח על ידי אניטה טרסי, מנהלת הבית. חלקו הראשון של יום העיון הוקדש לפרקנס *הלחם*, סיפורו של היינץ פרוסניץ, נער, שקיים מפעל משלוח אלפי חבילות מזון לגטו לודז', גטו טרזין, בירקנאו ומחנות אחרים. רות בונדי דיברה על פעלו ועזבונו של היינץ פרוסניץ, אדית רחן סיפרה על עבודתה עם היינץ במפעל משלוח החבילות אחרי שפראג התרוקנה מיהודים, דיטה רמון, מרדכי לבני ויעקוב צור הוסיפו פרטים על שרות העזרה לטרנספורטים, שהוקם בסתיו 1941 בפראג על ידי חברי תנועות הנוער הציוניות, שממנו צמח מפעלו של היינץ.

בחלקו השני של יום העיון הרצו ההיסטוריונית לבנה פרנקעל עזרה הזדדית והתנגדות – מן החבר הקרוב לאחור אלמוני ובתיה ברוטין, ראש המרכז להוראת השואה בבית ברל, על הנושא בין אדם לחברו – ביטויים באמנות חזותית.

ב – 24 בנובמבר 2002 התקיים בשלוחת בית הספר המרכזי להוראת השואה של יד ושם בגבעתיים ערב עיון על שורשים עקורים, שבו סיפר פרופ' יהודה באואר, היועץ האקדמי של יד ושם, על שורשי משפחתו בצ'כיה והעתונאית טל בשן, בתה של רות בונדי, תיארה חוויות מחיי הדור השני לשואה. דברי ברכה נשאו ד"ר בלה גוטרמן, מנהלת הוצאה לאור של יד ושם ופרופ' דוד בנקיר, ראש המכון הבינלאומי לחקר השואה. בדברי הסיום דיברה רות בונדי על תחושות ניצולי השואה בימי ההווה הקשים. הספר שורשים עקורים נמכר בבית טרזין במחיר 55 ש', כולל משלוח.

גטו טרזין במרכז ימי המוסיקה

ימי מוסיקה מנודה, שכללו את התחרות השניה בנגינת יצירות של מלחינים נרדפים עלידי השלטון הנאצי וקורס רב אמנים הבינלאומי הרביעי, קונצרטים, הרצאות ותערוכות, נערך בין ה-2 ל-6 באוקטובר 2002 בשוורין שבגרמניה. האירוע נערך, כמו מאז ראשית המפעל בשנת 1996, בניהולו של פולקר אהמלס, מנהל הקונסרבטוריון של שוורין, בשיתוף פעולה עם בית טרזין, הארגון הארצי של Jeunesses Musicales ומוסדות רבים של העיר ומדינת מקלנבורג. בין המנחים בכיתות האמן, שבהן השתתפו נגנים צעירים מגרמניה, ישראל, דנמרק, צ'כיה ופולין, היתה הפסנתרנית אדית קראוס מירושלים, שלקחה חלק פעיל בחיי המוסיקה בגטו טרזין ועוררה עניין רב בתקשורת המקומית

. כן השתתפו בימי המוסיקה המוסיקולוגים, אסירי טרזין לשעבר, פרופ' תומאס מנדל ופרופ' האנוסובה – פלאכובה.

אניטה טרסי, מנהלת בית טרזין, הרצתה על חיי התרבות בגטו טרזין השפעתו על חיי אסיריו. גוטפריד ווגנר, נינו של ריכרד ווגנר, הרצה על חשיבותו של קורט וייל, בן לחזן בעיר דסאו, לתאטרון המוסיקלי במאה ה-20.

בין אירועי ימי המוסיקה המנודה היתה קריאה אמנותית מיומנה של הלגה פולאק שניהלה אותו כנערה בחדר 28 במעון הבנות ב-L410. המחברת, עתה הלגה קינסקי, שחיה בווינה, השתתפה באירוע.

בקונצרטים שנערכו במסגרת ימי המוסיקה נוגנו יצירות של מלחינים אסירי גטו טרזין וביניהם ויקטור אולמן, פאוול האס וגדעון קליין. את ימי המוסיקה ליוו מספר תערוכות: טרזין נשטאדט – מוסיקה שהיתה חיים, תערוכת יצירות גראפיקה של פריטה (פריץ טאוסטיג) מאוספה של חנה ריינרובה, אלמנתו של המלחין קארל ריינר, שלושתם מאסירי הגטו, וכן תערוכת מסמכים מעזבונו של ויקטור אולמן השמור ב-Goetheanum בעיר דורנך.

העמקה בעבודת הארכיון

בחודשים האחרונים נערכה בארכיון בית טרזין עבודת ארגון מחדש, שנועדה לשפר את שימור החומר ואת הגישה אליו. במסגרת זו עבר כל החומר בבית טרזין אירגון ורישום מחדש בתיקים, וכן הוקם לראשונה ארכיון צילומים. כמו כן מוחלפים תיקי הארכיון הישנים בתיקים חדשים, מחומר עמיד המגן על תוכנם. במקביל, עוברים כל המסמכים והציורים באוסף המקורי של בית טרזין-מעל 5000 במספר, תהליך של סריקה והעברה למחשב. בהמשך מתוכנן צאת קטלוג של יצירות אלה ושל כל החומר הקיים בבית טרזין על גבי סי.די.רום, לשימושם של חוקרים ומתעניינים. בהמשך לנושא זה, אנו פונים לחברים שעדיין יש ברשותם חומרים או תיעוד הקשורים לגטו בבקשה למסור את החומר או להעבירו לצילום. חומר זה, כידוע, עובר תרגום במקרה הצורך, ומשמש כחומר גלם חשוב בעבודות השונות הנעשות על הגטו.

התקדמות בתהליך ההכרה כמוזיאון

לא מכבר נתקבלה הודעה כי בית טרזין קרוב לקבל הכרה רשמית כמוזיאון, מטעם המועצה למוזיאונים במשרד החינוך. תהליך זה, שהחל לפני מספר שנים, חייב את בית טרזין לעמוד בתנאים ובקריטריונים שונים של המועצה, כאשר התנאי האחרון ברשימה הוא שיפוץ תערוכת הקבע במוזיאון ההיסטורי-פרוייקט שעלותו כ-200 אלף דולר, אולם אנו תקווה כי בהמשך ימצאו מקורות מימון שיאפשרו לבית טרזין לסיים את השיפוץ, ולהפוך רשמית למוזיאון. בינתיים נתקבלה מוועידת התביעות מילגה מיוחדת לרכישת מערכת איורור מיוחדת למוזיאונים ובימים אלה מתקיימים מגעים עם המחלקה למוזיאונים על מיגונו של בית טרזין והתקנת מערכות נגד פריצה.

מילגה לשיפוץ כיתת העיון

מילגה מיוחדת שנתקבלה מוועידת התביעות תממן חלק ניכר משיפוץ כיתת העיון שהעביר קיבוץ גבעת חיים לידי בית טרזין. על פי התכנון תשמש הכיתה לפעילויות המרכז החינוכי, וכן כמקום לאיחסון אוסף בית טרזין.

אירועים עתידיים בבית טרזין

בחודש ינואר 2003 ייערך בבית טרזין קונצרט תלמידים, במסגרת ארועי 60 שנה למרד גטו וורשה
* בתאריכים 8-9 באפריל יתקיים בבית לוחמי הגטאות כנס בינלאומי לציון 60 שנה למרד גטו וורשה, בהשתתפו בית טרזין, אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת באר שבע. בכנס יידונו נושאים שונים הקשורים במרד, כגון דילמות במרד, דמויות בולטות, מרד גטו וורשה בזיכרון הישראלי, וכן גם ביטויי מרד והתנגדות שונים שלא בנשק.
* בחודש דצמבר 2003 יתקיים כנס נוסף בנושא 'נשים ושואה'. הכנס הראשון נערך בשנה שעברה, בשיתוף עם בית ברל ובית לוחמי הגטאות, וזכה להדים רבים.

המפעל החינוכי

בימים קשים אלה, בהם מתמודד הנוער הישראלי עם חרדות וכאב היוס-יוסף אין זה קל לחשוף את בני הנוער לנושא השואה. עם זאת, אומרת אניטה טרסי, מנהלת בין טרזין, "ברור לנו שלמרות הקושי והכאב, דווקא העשייה היום יומית היא התשובה היחידה לאי הוודאות והחרדה שמסביב".

* מזה זמן עוסק המפעל החינוכי בפרוייקט יצירת עיתון המשך לקאמרד', כמחווה של בני נוער ישראליים לילדי קמרד. החומרים, פרי יצירתם של בני כתות י"א – י"ב שהגיבו על התערוכה, נאספו והעברו לבית הספר 'רמות חפר', שם לקחו על עצמם התלמידים, בהנחיית המורה לעיצוב נילי גרוס, לעצב את הגיליון ה-23 של קמרד, תוך התייחסות לחומר המקורי. גיליון המחווה יחולק כשי לחברי הבית, ויימכר לציבור הרחב במחיר סמלי.

* בימים אלה הולכת ונשלמת הכנת תכנית חינוכית על פרדי הירש ספורטאי, מחנך וציוני נלהב, שהטיב עותם על דור שלם של ילדי גטו טרזין. למרות הרושם העז שהותירה, אין בנמצא כמעט חומר כתוב על פרדי הירש, ועל כן נבנית התכנית על סמך זכרונות אלה שהכירוהו. אנו פונם בזאת לכל מי שנושא עמו זיכרון, ולו גם קטן, ממפגש עם פרדי הירש, לפנות לבית טרזין.

* תכנית חדשה למשלחות לפולין יוצאת לדרך – התכנית מתרכזת בפולין בלבד, לאחר שהביקורים לצ'כיה נפסקו מסיבות תקציביות. בין השאר תעסוק התכנית במחנה המשפחות בבירקנא, ובדמותו של פרדי הירש. במסגרת ימי העיון יבקר המשתתפים גם בתערוכות בבית טרזין.
* שחר גרין, קיבוץ מענית, תלמידת בית הספר מבואות עירון, כתבה עבודת סיום *נערות מספרות על חייהן במעון בגטו טרזין*, המבוססת בעיקרה על קובץ חיבורים, שנכתבו בגטו על ידי בנות המעון L – 410 ופורסמו בתרגום עברי בחוברת *אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך* בהוצאת ענת במכללת הדסה, ירושלים, בשנת 1982.

פעילות דור ההמשך

דורות ההמשך – בניס ונכדים – של מיסדי בית טרזין לא רק משתתפים בניהול הבית ובאירועים השוטפים שלו, אלא מקיימים גם פעילות נפרדת משלהם. ביולי 2002 יצא גליון מס' 6 של בטאון דור ההמשך בעריכת טלילה וצביקה כסלו, המוקדש רובו למסר העובר מדור המייסדים לדורות ההמשך, שבא לידי ביטוי, בין השאר, בדברי סיוון, אמה ליאורה כהן וסבה מקסי (מרדכי לבני). את תמצית אותו מסר רואה מקסי ביושר, חוש צדק, הומור, שאיפה לדברים נשגבים – והמשך קיומו של בית טרזין.

גליון מס' 7 מנובמבר 2002 מוקדש למפעל החינוכי של בית טרזין ומביא רעיונות עם עדנה עמית מנקה אלתר ויהודית יגרמן על פעילותן בקרב הנוער במתן עדויות וניהול שיחות עם התלמידים המעלים לעתים שאלות המטרידות אותם. בסיום הגליון רשמי טיול שורשים בצ'כיה של שמונה בני משפחת הופרט – הראל מקיבוץ החותרים, כפי שתיארה אותו רותם בת השש באזני אמא רות, שהקלידה את דבריה.

לדברי אניטה חביב, האחראית על פעילות הדור השני, הולך וגדל מספר הפונים בני הדור השני המבקש לנהל דיאלוג כזה או אחר עם הבית או להתבטא בעיתון "ואנחנו מברכים על כך, שכן אחת ממטרות בית טרזין היא ניהול דיאלוג עם בני הדור השני".

ב – 21 בדצמבר 2002 התקיים בבית טרזין מפגש בני דור הממשך עם דני ש"ק, ראש מחלקת אירופה במשרד החוץ, שסיפר על עבודתו בשרות החוץ. דני הוא גם דור שני לדיפלומטיה: אביו, זאב ש"ק, ממיסדי בית טרזין, עבד שנים רבות במשרד החוץ ושימש, בין השאר, שגריר ישראל בווינה וברומא.

ביקורים בבית טרזין

* בחודש נובמבר 2002 ביקר שר החוץ לשעבר, שמעון פרס, בבית טרזין במסגרת ביקור בקיבוץ גבעת חיים. מר פרס הביע התרשמותו מן הבית, וסוכם כי הקשר עמו יישמר בהמשך.
* הגב' רוזלין זאליס, מנהלת קרן "ויניק" מלוס אנג'לס ביקרה בבית טרזין ב...*, ונעתנה בחיוב למימון מחקר חינוכי הקשור בילדים שהגיעו לגטו טרזין מגרמניה, אוסטריה והולנד.
* הד"ר יעל שי, המפקחת על הוראת ההיסטוריה במשרד החינוך, ביקרה בבית טרזין, והביעה רצונה לתמוך בפעילות המוסיקית של בית טרזין.

מאירועי הזמן

הוקרה לדר פדר, רב בטרזין

ב – 28 באוקטובר 2002, חגה הלאומי של הרפובליקה הצ'כית, הוענק אות המסדר על שם ת. ג. מסריק, האות הגבוהה של הרפובליקה, *in memoriam*, לדר' ריכרד פדר (1875 – 1970) על פעלו הרב למען הדמוקרטיה וחכיות האדם. האות נמסר לידי עליזה שילר, נכדת אחותו של ד"ר פדר, על ידי הנשיא האוול בטקס מרשים, שהתקיים באולם ולאדיסלב העתיק בטירת הראדצ'אני.
ד"ר פדר כיהן לפני מלחמת העולם השנייה שלוש שנים כרבה של העיר קוליג, שימש שלוש שנים רב בגטו טרזין ושם שרד. אחרי המלחמה היה רבה של מורביה ומשנת 1961 גם הרב הראשי של קהילות צ'כוסלובקיה.
עליזה שילר, מבכירי הנהלת בית טרזין, מסרה לארכיון תצלומים ומסמכים רבים מעזבונו של הרב פדר, ביניהם כרטיס ההשאלה מהספריה בטרזין, כרטיס העבודה מהגטו, אישור על מות אשתו, הילדה, בגטו טרזין בדצמבר 1942. שני בניהם, יוסף וויקטור, ובתם רות, כלתם, חתנם ושני נכדים מצאו את מותם בשואה.

נזקי השטפונות

השטפונות הגדולים, שפקדו את צ'כיה באוגוסט 2002, גרמו נזקים כבדים הן לאתר ההנצחה הממלכתי בטרזין, הן למוזיאון היהודי בפראג.
המוזיאון היהודי בפראג שוכן על גדות הוולטבה, באזור שרוקן בעת השטפונות מתושביו, אך הנזקים הכבדים לא נגרמו על ידי מי הנהר, אלא על ידי מי הביוב העולים אל פני הדאמה. למרבה המזל פונו מאות מוצגים בקומות הקרקע של בתי הכנסת מייזל, קלאוס ובית הכנסת הספרדי בעוד מועד ולא נהרס אף חפץ אחד. היו אלה הבניינים עצמם שסבלו את עיקר הנזקים. בייחוד ניזוק בית הכנסת פנקס העתיק, שעל קירותיו רשומים שמות קרוב ל-80.000 קרבנות השואה בצ'כיה ומורביה. בית הכנסת פנקס ניצב מתחת למפלס הרחוב והמים עלו בו לגובה של מטר וחצי, עירערו את יציבות הקירות ושטפו גם חלק של שמות הנספים. מרתף בבנין הנהלת המוזיאון של בית הכנסת הספרדי, ובו כל המיכון של מיזוג, הסקה ומעליות ומחסני דברי דפוס נהרסו. הנזקים, הן של השטפונות עצמם,

הן של אבדן הכנסות ממבקרים, נאמד בעשרות מיליוני קרונות צ'כיות. המוזיאון פתח את שערו למבקרים במחצית אוקטובר 2002, אך יידרשו כשנה וחצי ועבודת מומחים מאומצת על מנת לתקן את הנזקים שסבל בית הכנסת פנקס.

גם נהר האוהזיה (אגר) שחוצה את טרזין, עלה על גדותיו והמים שטפו את פמטיניק טרזין, אתר ההנצחה הממלכתי, וביחוד את המבצר הקטן, ששימש בימי הכיבוש הנאצי בית כלא מרכזי של הגסטאפו. בנין המנהלה ובו הארכיון והאוספים של פמטיניק טרזין הוצף ונגרמו לו נזקים כבדים בית הקברות שליד חומות המבצר, היה כולו מתחת לפני המים. העיר עצמה נשטפה מים כולה וכמעט כל 2000 תושביה פונו. התצוגות במוזיאון של גטו טרזין בתוך העיר ובקסרקטין מגדבורג לא ניזוקו, משום שהן ממוקמות בקומות הראשונות, מטרים אחדים מעל פני הרחוב.

מינויים בוועידת התביעות

בעקבות מותו של הרב דר' עזריאל מילר, מי שהיה נשיא ועידת התביעות במשך 20 השנים האחרונות, נתכנסה במאוס 2002 בירושלים מועצת המנהלים של ועידת התביעות ובחרה בדר ישראל זינגר לכהונת הנשיא ושורה של בעלי תפקידים חדשים לארגון משה זנבר, יו"ר מרכז הארגונים של ניצולי השואה, נתמנה ליו"ר הוועד המבצע של ועידת התביעות. משה זנבר, יליד הונגריה, ניצול שואה, כיהן בעבר כגזבר ועידת התביעות, כנגיד בנק ישראל, יו"ר מועצת המנהלים של בנק לאומי ויו"ר מועצת המנהלים של הבנק לפיתוח התעשייה – והוא ידיד נאמן של בית טרזין.

60 שנה לגרוש

לציון הגלית יהודי אוסטרבה הוסביבתה לגטו טרזין בארבעה טרנספורטים בין ה- 18 עד ל- 30 בספטמבר 1942 נערך בעיר טקס אזכרה ליד האנדרטה לקורבנות השואה שבגן על שם מילדה הוראקובה. באותו יום גם נפתחה התערוכה *שכנים שנעלמו*, עבודתם של צוות תלמידי ב"ס תיכוניים, שחקרו את גורל המשפחות היהודיות בעירם. מורבסקה אוסטרבה, כפי שנקראה אז, היתה אחת הקהילות היהודיות הגדולות ברפובליקה הצ'כוסלובקית מלפני המלחמה. 3442 יהודיה נשלחו לגטו טרזין ומשם למחנות השמדה. מתוכם נותרו בחיים כ- 110 ורק אחת מהם חיה כיום בעיר.

טקסים נערכו גם בעיר ואלאשסקה מזיריצי, בנוכחות מיכאל האני – הוניהוואכס, מאחרוני השורדים של יהודי העיר, שהגיע במיוחד מישראל. קטעי העתונות הצ'כית לציון האירועים נמסרו לבית טרזין על ידי חנה אדר, יפעת.

ב – 9 ביוני 2002 התקיים בקולין טקס אזכרה לציון 60 שנה להגליתם של 2202 של יהודי העיר והסביבה לגטו טרזין ולמחנות השמדה. מתוכם שרדו רק כתשעים. באירוע השתתפו נציגי שבעה בתי כנסת בעולם, להם נמסרו ספרי תורה מרכושה של לקהילת קולין, שחדלה להתקיים. בטקס, שנערך לפני בית הכנסת העתיק, ששופץ ומשמש עתה אולם קונצרטים, קראה חנה גרינפילד מישראל את איגרתו של מילוש זמן, ראש ממשלת צ'כיה לשעבר, יליד העיר, שהזכיר את עברה המפואר של קולין היהודית. כן ונשאו דברים ארתור אבנון, שגריר ישראל בפראג, ותומש ילינק, יושב ראש הקהילות היהודיות בצ'כיה. אירועי שני ימי הזכרון, שכללו גם פתיחת התערוכה *ילדים מציריח* *את השואה*, מאורגנת על ידי המחלקה החינוכית של פאמאטיניק טרזין, זכה לכיסוי רחב בעתונות

הצ'כית. העתון *קולינסקי פרס* ציין במיוחד את חלקה הגדול של הנה גרינפילד בהנצחת תושביה היהודיים של קולין.

צרוך מטרזין

במוזיאון אלטונה בהמבורג הוצגה בין פברואר לאפריל 2002 תערוכה בשם *Das Theresienstadt Konvolut (הצרוך של טרזין)*, שבמרכזה 92 רפרודוקציות מתוך אלבום המיוחסים, פרומיננטים בשפת הגטו, שהוכן בהוראת האס.אס בגטו טרזין. כן הוצגו בתערוכה 54 ציורים של אמני הגטו, שנאספו שם על ידי קתה שטארקה, שעבדה בגטו כספרנית, מחברת הספר *הפיהרר מעניק ליהודים עיד*. לרגל התערוכה הוצא לאור קטלוג יפה בעריכת אקסל פויס ובו תצלומי המיוחסים ותולדות חייהם וכן הציורים מאוספה של קתה שטארקה, שלא הוצג עדיין בציבור. התערוכה צרוך מטרזין הוצגה בין ה-29 בספטמבר ל-20 באוקטובר 2002 במוזיאון לתולדות העיר שוורין, במסגרת ימי המוסיקה המנודה.

תערוכת פרידל דיקר - ברנדייס

במוזיאון הסובלנות של מרכז ויזנטל בלוס אנג'לס נפתחה ב-12 בנומבר 2002 תערוכה בשם *פרידל דיקר ברנדייס וילדי טרזין - תערוכה של אמנות ותקווה*. בזכות פרידל דיקר - ברנדייס (1898 - 1944), ציירת הבאוהאוס ומורה לציור טרזין, נשמרו מאות ציורי הילדים שנעשו בגטו. התערוכה הוצגה קודם לכן בווינה, גראץ, צ'סקי קרומלוב, פאריס, שטוקהולם, ברלין, אטלנטה ומקומות אחרים. לרגל פתיחת התערוכה בפאריס, שנערכה בינואר - מארס 2001 במוזיאון היהודי במקום, יצא לאור בהוצאת סומוגי (Somogy), בעריכת לנה מקרובה, יוזמת התערוכה על פרידל דיקר ברנדייס, קטלוג מפואר עם רפרודוקציות בצבעים של יצירות האמנית ותלמידית.

בעקבות השכנים שנעלמו

מפעל חיפושי עקבות של שכנים יהודיים, שנעלמו בשואה, שהחל בשנת 2000 ביזמת המחלקה להשכלה ולתרבות של המוזיאון היהודי בפראג, עדיין נמשך. תלמידי בתי ספר תיכוניים במקומות שונים ברפובליקה הצ'כית החלו לחקור את גורל היהודים שחיו בסביבתם, אספו תצלומים, חיפשו מצבות בבתי קברות יהודיים נשכחים. אחת הנערות גילתה יומן של סבא רבא יהודי, לשניה נודע שסבתה קראה לבתה הבכורה אווה לזכר חברתה היהודיה מבית הספר העממי, שלישית, ממוצא רומי, מצאה את המשותף בין גורל היהודים והצוענים בעת המשטר הנאצי: החומר התעודי הרב, שנאסף על ידי בני הנוער, הוצג מאז 2001 בתערוכה נודדת במקומות שונים על פני צ'כיה ומורביה. התכנית *השכנים שנעלמו* הוקרנה בטלוויזיה הצ'כית ויצאה גם, בשיתוף פעולה של הסניף הצ'כי של ארגון Hidden Child, כקלטת וידאו עם תרגום המלל לאנגלית (שנמסרה לארכיון על ידי חנה אדר, יפעת).

מוסיקה מטרזין

גוסטב מאהלר מת בשנת 1911, אך זה לא הפריע לשני מלחינים ישראלים, אריק שפירא וגדעון לבינסון, לחבר יצירות על מאהלר (שהתנצר) בגטו טרזין. ולא עוד, ששני המלחינים פנו לבית משפט

בירושלים למען הכרת בזכותם על הרעיון. לבסוף הושגה פשרה: לבינסון לא ישתמש בעתיד בצרוף המילים *גוסטל בטרזיין שטאדט*, כשם יצירת שפירא.

בוסטון וטרזין

טרזין וטנגלווד? - אמנות נגד השואה, נקראה תכנית המוקדשת בעיקרה למוסיקה מטרזין, שנערכה על ידי חברת וולטר פיסטון והתזמורת הסימפונית של בוסטון ב-17 ביולי 2002 במרכז המוסיקה טנגלווד, שם נערכים כל קיץ הקונצרטים של התזמורת. הרוח החיה של כל הפעילות למען המוסיקה מטרזין הוא מארק לודוויג, נגן ויולה, מייסד Terezin Chamber Music Foundation ורביעת המיתרים הותורן (Hawthorne). על מנת לסייע לאתר ההנצחה הממלכתי בטרזין, שנפגע קשות בהצפות, ערכה ב-4 נובמבר 2002 רביעת הותורן קונצרט חגיגי באולם הספרדי בטירת הראדצ'ני, בחסותם של הנשיא האבל ושגריר ארה"ב בפראג. בקונצרט נוגנו יצירות מלחינים ממוצא צ'כי, שנספו בשואה, ושל המלחין דויד פוסט מבוסטון. קונצרט שני נערך בבית הכנסת הספרדי בעיר העתיקה של פראג. ב-7 בנובמבר הדריך אדגר קראסה, אסיר הגטו לשעבר, שחי בבוסטון, סיור באתרי גטו טרזין.

לרגל הוצאתו לאור של הספר *קולות מן החושך - המוסיקה בגטאות ובמחנות בפולין* מאת משה הוך, התקיים בשלוחת יד ושם בגבעתיים מפגש חגיגי, שבו ניגנה שלישיית המיתרים הירושלמית טריו לכינור, ויולה וצ'לו מאת גדעון קליין, פסנתרן, מלחין מחנך בגטו טרזין, שנשלח באוקטובר 1944 לאושוויץ ומת בינואר 1945 במחנה פירסטנגרובה.

נוספו לארכיון

תקוות שווא

טרודה רגב, מולדת, העבירה לארכיון העתק מכתב, ששלח אביה, הרמן ראוביץ'ק, יליד 1879, ממחנה קומרוב שבאזור לובלין באמצעות הצלב האדום הבינלאומי באוגוסט 1942 לבנו, ד"ר קורט ראוביץ'ק, רופא באחווה, חיפה: "אמא מתה בזאמושץ מהתקף לב. אני פועל יום בחברת בניה. אם אפשריים חילופים של גרמנים מהרייך המתגוררים שם תמורת קרובי משפחה של יהודים שם אנא, עשו מיד את הכל. ד"ש. אבא." מאז נעלמו עקבותיו של הרמן ראוביץ'ק. מהטרנספורט של אלף איש, שעזבו את גטו טרזין ב-28 באפריל 1942, שבו נכלל, שרדו חמישה. בשנת 1941 שלח אבא ראוביץ'ק לילדיו בארץ זרעי צנוניות ובתוכם פתק מוברח: "זרעו תוצר ארץ צ'כיה, שירו זכרונות ארץ צ'כיה: איה מולדתי" [המילים הראשונות של הימנון צ'כוסלובקיה החופשית].

מזכרת אחרונה

אביבה בר-און, קרית אונו, בדיה וינקלר בשמה הקודם, העבירה לבית טרזין העתק של אלבום קטן מגטו טרזין, שבה רשמו חברותיה למעון הילדות דברים למזכרת כמה מהדפים נרשמו בסתיו 1944 במה שכונה "שלוסיסה", מקום הריכוז לפני צאת חברותיה לטרנספורט לאושוויץ. על אחד מהם כתבה אווה אבלס: "בדייה, אני נוסעת ואינני יודעת אם תראי אותי עוד אי פעם לכן תזכרי אותי. נכתב

בשלוויה ב – 3 באוקטובר 1994 לזכר חברה נאמנה. " אלה הדברים האחרונים שנותרו מאוה בת הארבע - עשרה.

מכתב גורלי לארץ ישראל

ד"ר אדית ריף, לונדון, הידועה לחבריה כדיטל אורנשטיין, שלחה לארכיון שלושה תצלומים של דר אריך אסטרייכר, מנהל מרכז העבודה (Arbeitszentrale) בגטו טרזין: תצלום ממקום הכשרה חקלאית משנת 1940, תצלום משנת 1941 והאחרון משנת 1943, שצולם בגטו בהוראת המפקדה. אריך אסטרייכר, יליד 1910, היה לפני המלחמה מראשי תנועת החלוץ בצ'כוסלובקיה ועבד במשרד הארץ - ישראלי בפראג לצדו של יעקב אדלשטיין. ב – 4 בדצמבר 1941 יצא בהתנדבות, בקבוצה של 23 חברים במה שכונה Stab, המטה של יעקב אדלשטיין, זקן היהודים הראשון של גטו טרזין, שזה עתה הוקם. דיטל אורנשטיין היתה חברת המטה אף היא ושימשה בגטו מנהלת מחלקת העבודה של נשים.

כאשר הגיעו לטרזין 1200 ילדים מגטו ביאליסטוק, שהוחזקו בבידוד מוחלט, נתנה המפקדה הגרמנית להבין, שהם נועדו להחלפה עם נתיני גרמניה בארץ ישראל, וכמה מחברי החלוץ התנדבו לשמש לילדים מדריכים. אריך שלח עם אחד מהם, בחשאי, מכתב לחברי החלוץ לארץ ישראל. ילדי ביאליסטוק וצוות המטפלים שלהם הובאו באוקטובר 1943 להשמדה באושוויץ, המכתב של אריך נפל לידי השלטונות. אריך נחקר יומם ולילה במפקדה הגרמנית בטרזין וגורלו נחתם: הוא נשלח עם הוראה מיוחדת (Sonderweisung) ב – 28 באוקטובר הישר למותו בתאי הגז.

שי של צייר

יהודה בקון, מורה בבית ספר לאמנויות בצלאל בירושלים ואמן בעל שם ויחוד, העניק לבית טרזין כשי חמישה הדפסי אמן ממוספרים של ציוריו: ראשי נשים ודמויות נשים. הציורים נמסרו לבית טרזין כתרומה, על מנת שיימכרו, אך הוחלט - על אף הקשיים הכלכליים שהמוסד נמצא בו - לשמור אותם באוסף הבית, כי מדבר מתוכם נסיון חייו של יהודה בקון, שהובא לגטו טרזין כילד, בגיל 14 נשלח למחנה המשפחות באושוויץ – בירקנאו וביוני 1944 נכלל בקבוצת נערים, שדר' מנגלה בחר בהם לפני חיסול המחנה ואסיריו, לשמש רצים ומשרתים במחנה הגברים באושוויץ.

כרטיסי ברכה של בית טרזין

ד"ר ליאונרד הניג, פמברוק פיינס, פלורידה, כתב ב - לבית טרזין: "לימוד תקופת השואה סיע לי לקיים קשר עם עברה של משפחתי והסבים שלי, שהיו בין ששת המיליונים. לא מזמן נתקלתי בקטלוג על אמנות ורפואה בגטו טרזין בעריכת ד"ר תומס ספנסר. אחד הציורים, של ד"ר קארל פליישמן, רופא ואמן, עורר את תשומת לבי." התוצאה: ד"ר הניג, בשיתוף עם ד"ר ספנסר, כתבו מאמר על ד"ר פליישמן ופעלו למען החולים הסעודיים בגטו בשביל עתון רפואה שיוצא בארה"ב. מתוך אסירות תודה לבית טרזין ציירה בתו של ד"ר הניג, שורי בת ה-18, כרטיסי ברכה לראש השנה מיוחדים לבית טרזין ועליו מוטיב הפרפרים המשוחררים. הכרטיסים נועדו לסייע לבית טרזין בגיוס כספים.

עזבונה של שחקנית

אורה ויין, טלז - סטון שלייד ירושלים, העבירה לבית טרזין חומר רב מעזבון אמה, השחקנית נאווה שאן, שנפטרה ב - 3.8.2001. החומר כולל ספרים, בעיקר בצ'כית, קלטות של דברי נאווה בתכנית רדיו בלונדון, קלטות אודיו של המחזה *הסינור* והמחזה *לחיים*, קלטת עם דברים על בעלה של נאווה, הוברט הרמן, וכן שתיים עשרה מעטפות של חומר בכתב, שלא מויין עדיין.

גורלם של תאומים

גרדה לויסון - מרקוס, ירושלים, עבדה אחרי מלחמת העולם השנייה בארגון בשם *Rescue Child*, שהעביר בשנת 1947 או 1948 שני ילדים ממחנה קליטה בצרפת לניו יורק. אחת מהשניים היתה ילדה כבת שמונה, רשומה כאירנה גוטמן, שלא ענתה על שום שאלה בשום שפה. גרדה לויסון - מרקוס התקשרה עם הקהילה היהודית בפראג לשם קבלת מידע ואכן הוברט, שרנה (*Renee*) גוטמן, ילידי 1937, נשלחה בספטמבר 1942 עם אחיה התאום (*Rene*) והוריה מפראג לגטו טרזין ומשם ב - 15 בדצמבר 1943 לבירקנאו. חיי התאומים ניצלו מהמתה בגז הודות ל"מחקריו" של דר' מנגלה, רופא המחנה. אחרי חיפושים נמצא האח רנה בסלובקיה והועבר לניו יורק אף הוא. כפי שכותבת גרדה לויסון - מרקוס, רנה, עתה אירנה חיזמי, שחיה בארצות הברית, לא ראתה מימיה את רישומה בכרטיס אסירי טרזין ולכן לא יודעת את תאריך לידתה המדויק בית טרזין העביר אליה העתקי הרישומים של בני משפחת גוטמן.

זכרונות שלא מרפים

אניקה טצנר נולדה בגטו טרזין והיתה רק בת שנתיים כאשר נכללה עם אביה, יוסף טצנר, אמה מרתה ואחיה ייזי בן ה - 9 בסתיו 1944 בטרנספורט לאושוויץ. האב נשלח משם למחנה קאופרינג המסונף לדכאו ומצא את מותו בפברואר 1945, האם והאח הומתו באושוויץ. הטרואמה של מראות מותם והיסורים שעברה בבלוק הילדים באושוויץ מלווים את אניקה טצנר כל ימיה ומוצאת את ביטויה בשירים. העתק השירים, הכתובים אנגלית ולא פורסמו עדיין, יחד עם העתקי תעודות על משפחתה, נמסרו על ידי אניקה טצנר, מושב ישעי, לארכיון בית טרזין

הצלב האדום הבינלאומי והגטו

הצלב האדום הבינלאומי קשור לתולדות גטו טרזין בדרכים רבות - במכתבים, משלוחי תרופות, העברת ידיעות, אך בעיקר על ידי ביקור משלחת מטעמו בטרזין ב - 23 ביוני 1944, שתוצאתו תיאור נלהב של "התנאים הטובים" שמהם נהנים אסירי הגטו, שחיבר ראש המשלחת, דר' מוריס ראסל. בעקבות קשרים ישירים, שנוצרו בשנים האחרונות, העביר הצלב האדום הבינלאומי, שמקום מושבו בג'נבה, לבית טרזין חוברת העתקים של כל המסמכים שברשותו הנוגעים לגטו טרזין וביניהם מכתבים שנשלחו לשווייץ על ידי יעקב אדלשטיין, זקן היהודים הראשון של הגטו, אוטו צוקר, סגנו, ובנימין מורמלשטיין, לימים זקן היהודים האחרון של הגטו. נהיר מתוכן המכתבים, שהם נכתבו מתוך ידיעת הצנזורה הגרמנית: במכתב שנושא את תאריך ה - 3.11.1943 מאשר מורמלשטיין קבלת מכתב מטעם הצלב האדום הבינלאומי עם הודעה על משלוח תרופות ומבקש לא להמשיך במשלוחי תרופות, משום "שמצב בריאות של היהודים שחסותנו בהחלט שפיר". חוברת שניה מכילה את כל התעודות הנוגעות לדר' ראסל, שביקר גם באושוויץ, ראבנסבריק ומחנות אחרים, כולל הדו"ח בן 15 העמודים על הביקור של חצי יממה בגטו טרזין.

זכרונות איש כפר צ'כי

בחופשת הקיץ 1943 קיבל יוסף בוקובסקי, חקלאי בכפר צ'כוטין, מכתב מדודתו, ששני ילדי מכרים זקוקים מטעמי בריאות לחופשה בכפר, תמורת תשלום. משפחת בוקובסקי אכן הסכימה לקבל אותם. שמש נמסר כאווה וטומיק הולר ומאוחר יותר הצטרפה אליהם עוד ילדה בשם זדנה מלינה הילדים היו שקטים, מנומסים, עזרו בבית וכשאלו של טומיק ביקשה, שימשיך לשהות אצלם, נענה הזוג בוקובסקי לבקשתה. גם זדנה נשארה בכפר. כאשר שודרה בראשית מאי 1945 ברדיו הידיעה על כניעתה של גרמניה, צעק טומיק מרוב שמחה: "ואתם יודעים, שאנחנו יהודים?" רק אז הבינו המארחים איזה סיכון לקחו על עצמם אילו נתגלתה זהות הילדים האמיתית: מתברר ששם משפחתם של אווה וטומי היה טורק, ושל זדנה ראוביצקי, ושהוריהם הצליחו להשיג עבורם ניירות אריים מזויפים. אחרי קום המדינה עלו שתי המשפחות לישראל. בגיל 81, בכפרו צ'כוטין, רשם יוזף בוקובסקי בשפתו התמימה את זכרונותיו והם נמסרו לארכיון על ידי קטיה ורד, תל אביב.

ד"ר אברהם דוד מבית הספרים הלאומי האוניברסיטאי בירושלים תרם לבית טרזין גווילי תורה שנמסרו לו על ידי קארל סידון, רבה הראשי של פראג. הגווילים הם של ספרי תורה שהיו שייכים לקהילות היהודיות בצ'כיה ומורביה שהוחרבו בשואה.

ברונו מרקוזה הגיע לגטו טרזין מברלין בינואר 1944 בגיל 66 ושרד שם. זמן קצר אחרי השיחרור פירסם בהוצאה עצמית חוברת בשם *חוויות במחנה הריכוז טרזיינשטאדט* ובה שלושים שירים שכתב בין השנים 1942 – 1945: על הרעב, על גניבת תפוחי אדמה, על הכנת סרט התעמולה בגטו, על ביקור הצלב האדום ונושאים אחרים מחיי אסיר הגטו. חוברת השירים נמסרה לארכיון בית טרזין על ידי רות הרמן, ארכיון קיבוץ הזורע.

מרגיט זילברפלד, ירושלים, העבירה לארכיון רשימה שמית של הבנות והמדריכים בחדר 13 במעון L410, שבו התגוררה, וכן תצלומיהן של חמש מבנות החדר. כמן כן מסרה מרגיט תצלומים של חניכות בית היתומות היהודי בפראג, שנשלחו משם לגטו טרזין.

שמעון לומסקי, חיפה, מסר לארכיון העתק "רשימת משלוח" מטעם האס.אס של 99 אסירים, שהגיעו ב-10 באוקטובר 1944 מאושוויץ למחנה Hasag Taucha שליד לייפציג, המסונף לבוכנוולד. ברשימה, הכולל את תאריך ומקום הלידה והמקצוע, כלולים גם שמות כמה חברי תנועות הנוער הציוניות מטרזין כמו ליאו דמנה, ליאופולד (פולדה) הופרט ויינדה גולדשטיין.

מגדה ברנע, עומר, שלחה לארכיון מסמכים וצילומים הקשורים למחנה שוורצהיידה, לשם נשלחו הגברים הצעירים ממחנה המשפחות בבירנקהאופני חיסולו, וכן מאמרים שנכתבו על המחנה. החומר מעזבון בעלה, הונזה ברנע (ברמר), שהיה בין אסירי המחנה.

הנס ריינס, כפר סבא, העביר לבית טרזין רשימה של ילדים הולנדיים, שנשלחו לגטו טרזין ממחנה ברגן בלון בספטמבר 1944. הרשימה כוללת שמות הילדים, מקום מגורי הילדים בגטו, מספר הטרנספורט ושנת הלידה.

שושנה חסון – קולב, רמת השרון, שלחה לארכיון חוברת עם יומן אביה, אוגן (Eugen) קולב (1898 – 1949), שאותו ניהל במחנה ברגן – בלזן, לשם הגיע מבודפשט בשנת 1994. בחוברת נכללים גם מאמרים מאת שני אורחי הפרסום, אלכסנדר ברזל ותומאס ראהה (Rahe) על אוגן קולב, שהיה מנהלו האמנותי של מוזיאון תל אביב.

לנה מקרובה, ירושלים, תרמה לארכיון צילום יומנו של וילי מאהלר מטרזין, שנכתב בין יולי לספטמבר 1944 ושומר באתר ההנצחה הממלכתי בטרזין, צילום יומנה של הנה שטיינשניידר, שנשלחה לטרזין ביוני 1942 והגיעה בפברואר 1945 עם טרנספורט של אסירים משוחררים לשווייץ, וכן ספר מאמרים באנגלית, גרמנית וצרפתית על המלחין ויקטור אולמן.

מפעל התרגומים

המתרגמים המתנדבים של ארכיון בית טרזין ממשיכים לעבוד במלוא המרץ בתרגום מסמכים ומחקרים מצ'כית וגרמנית לעברית ואנגלית, כדי שדורות ההמשך של תלמידים וחוקרים יוכלו להיעזר בחומר.

מרדכי וחיה לבני, קרית טבעון, תרגמו מגרמנית לאנגלית את דרשותיה של רגינה יונג הרבנית היחידה בגטו טרזין, מאמרו של פרופ' אמיל אוטיץ על *אהבה וארוטיקה* בגטו טרזין ופרק על נשים עובדות בגטו מתוך ספרו של ה. ג. אדלר *טרזין נשטאדט 1941 – 1945*. כמו כן תירגם הזוג לבני מגרמנית לאנגלית חומר תעודי על ויקטור לדרר, שהצליח לברוח מאושוויץ והתגנב לגטו טרזין להזהיר את תושביו, וכן יומן אישי ושיריה של רנטה זליגמן לבית קראוס, ילידת 1927, שנכתבו בשנים 1942 – 1946 בגטו טרזין ואחרי השיחרור. רנטה זליגמן נפרטה בשנת 2002 בקיטו, אקוואדור.

שמעון ויסבקר, חיפה, תרגם מגרמנית לעברית את *Die Verheimlichte Wahrheit*, ספרו של ה.ג. אדלר על גטו טרזין, המורכב רובו מסמכים.

עליזה ש"ק, קיסריה, תירגמה פרקים מתוך עתוני הילדים *וודט ו-קמדד* ואת החומר שבתיק פרדי הירש מצ'כית לגרמנית, את חלקו השני של ספרו של נורברט פרי *Lahvova Post* וספרו *Krabice Zivych*, הדנים בגטו טרזין, מצ'כית לאנגלית, פרקים מתוך ספרו של תומאס מנדל *Die Wette des Philosophen* מגרמנית לאנגלית.

מרים גל, גבעת חיים איחוד, תרגמה מגרמנית לעברית מאמר של איוון קמנץ על *סלובקיה והפתרון הסופי* ועדותו של מנפרד טרודלר על צעדת המוות ממחנה שוורצהיידה לטרזין באפריל 1945.

קלטות וסרטים

- ראיון עם מרגית זילברפלד, ירושלים, שנערך ב – 16 ביולי 2002 על ידי עליזה שילר. כמו כן מסרה מרגיט זילברפלד קלטת של סרט על קורט גרון.
- תכנית חינוכית על גטו טרזין בסי-די-רום בשוודית, בצרוף מכתב הסבר, נשלחה לבית טרזין על ידי הלנה ברג, שטוקהולם.

- קלטת וידאו *אין פרפרים פה*, שכתבה מיצ'יקי נומורה, המתגוררת בעיר אומיה ביפאן, מלווה במוסיקה של יומושיטו נאקאמורה. הטקסט הוא ביפנית וצ'כית.
- קלטת אודיו של תכנית רדיו של הבי-בי-סי על גטו טרזין, ששודרה ב-3 באוקטובר 2002. בתכניות כוללת ראיונות עם ניצולי טרזין בהנחית גרמי הארדינג. הקלטת נשלחה על ידי לוטץ' נואק, סטראוד, אנגליה.
- קלטת אודיו של ראיונות עם מורים, ניצולים וסטודנטים שהשתתפו בסמינר *היסטוריה, מוסיקה וזכרון* שנערך בשנת 2001 בבית טרזין.

עתונות ובטאונים

רפואה ושירה

ד"ר תומי ספנסר, סאטא, העביר לארכיון שני מחקרים של ד"ר שאול שאשא, מנהל בית החולים לגליל המערבי בנהריה, על *תחלואה בגטאות בתקופת השואה ועל רפואה בגטאות בתקופת השואה*, שהופיעו בעתון *הרפואה* באפריל 2002, ומאמר של ד"ר סטאניסלב ואלר, חולון, על הרפואה בגטו ורשה. כמו כן מסר ד"ר ספנסר, חוקר הרפואה בשואה באוניברסיטת חיפה, מאמר על אביו, המשורר והוגו זוננשיין, סונקה בשמו הספרותי, יליד קיוב שבמורביה, שהופיע במאי 2002 בעתון Dnes MF בפראג. סונקה היה קומוניסט מאז נעוריו, אך אנטי - סטליניסט, נאסר על ידי הגסטאפו, שרד באושוויץ, אך נידון בעת המשטר הקומוניסטי ל-20 מאסר באשמת "שיתוף פעולה עם הנאצים" ומת בשנת 1953 בגיל 64 בבית הסוהר מיר שבצ'כיה. כותרת המאמר: *זוננשיין חף מפשע*.

הבובה המגנה

Marin Independent Journal, המופיע במארין קאוונטי, קליפורניה, מביא ב-1 בספטמבר 2002 סיפורה של אינגה אוארבך ובובתה מרלנה, כפי שהסריטו אותו מרטין ושרלי גרזון. הבובה, התגלמות האיזאל הארי, נוצרה ביצור המוני לקראת האולימפיאדה של 1936, שהתקיימה בברלין. הבובה מרלנה, מתנת סבתה, הגיעה עם אינגה בת העשר לגטו טרזין ונשארה עמה עד לשיחרורה. אינגה אוארבך סבורה, שהבובה סייעה לה להתגבר על כל התלאות, כולל שחפת, שפקדו אותה בגטו. הבובה מרלנה עצמה מוצגת עתה במוזיאון השואה בווינינגטון.

זרכו של מחנך

איגלת, בטאון מורשת גורדוניה מכבי הצעיר, שיוצא לאור בתל אביב, מביא בגליון 56 מנובמבר 2002 מאמר של מלכה תור על המחנך אהרון מנצ'ר, יליד וינה, מנהל עלית הנוער בעיר. "להתראות בארץ ישראל", היו פעמים חוזרות מילות הפרדה של אהרון לחניכיו, שהספיקו לעזוב את וינה בשנים 1939 – 1941. אהרון ליווה אחת הקבוצות מווינה לארץ ישראל, אולם למרות הפצרות בני משפחתו שכבר היו בארץ להישאר, הוא סרב, משום שבני הנוער בווינה זקוקים לו. הוא יעלה ארצה אחרי אחרון חניכיו. אך הוא לא הספיק: בספטמבר 1942 קיבל אהרון מנצ'ר פקודה להתניב לגרוש ולגטו טרזין, שם השתלב בפעילות החינוכית עם בני הנוער דוברי גרמנית כאשר באוגוסט 1943 הגיעו לגטו 1200 ילדים מגטו ביאליסטוק והוחזקו בהוראת המפקדה הגרמנית בבידוד מוחלט.

התנדב אהרון לשמש להם מדריך. בניגוד לשמועות, שהילדים מיועדים להחלפה ופניהם לארץ ישראל, נשלחו כל הילדים וצוות המטפלים שלהם באוקטובר 1943 לתאי הגז של אושוויץ. כשלושים חניכיו שלעבר של אהרון מנצ'ר ובני משפחתו החיים בישראל התכנסו ביוני 2002 ביד ושם בירושלים והעלו זכרונות על אישיותו ופעלו.

בישול ומוסיקה

ראש חודש, בטאון הקהילות היהודיות ברפובליקה הצ'כית, מביא בגליון דצמבר 2002 שיחה עם אדגר (אדה) קראסה, בוסטון. אדה, יליד 1924, נולד בקארלובי וארי, אך חי עם הוריו מאז 1993 בפראג. אחרי הסכם מינכן החליטו הוריו, למזלו, שעל בנם ללמוד מקצוע מעשי והוא למד טבחנות במסעדות בעלות שם בפראג. הודות לכך נכלל בטרנספורט המקימים AK1, שהגיע לגטו טרזין בסוף נובמבר 1941, והחל לעבוד שם מיד כטבח בקסרקטין הסודטים. קראסה מספר על האוכל של טרזין ומגדיר את "מרק העדשים" האפרפר המפורסם העשוי אבקה כ"אכיל, אך לא לאניני טעם". עיקר דבריו מוקדשים לחברו, המנצח רפי שכטר, שתחת שרביטו שר אדה, גם את הרקוויים של ורדי. קראסה ייסד מילגה למוסיקאים לזכרו של שכטר ומרבי לדבר בבתי ספר ואוניברסיטאות על נסיונו בשואה, שכלל את אושוויץ, גליביץ ומצעד מוות, וגם על הנושא "מוסיקה כאמצעי התגוננות".

האסירות של פרייברג

אלף נשים צעירות, וביניהן קבוצה גדולה של אסירות גטו טרזין לשעבר, הגיעו בסתיו 1944 מאושוויץ לעיר המכרות פרייברג שבסקסוניה, למחנה המסונף לפלוסנברג, ועבדו שם בתעשיית המלחמה. מפעל שלום סקסוניה – בוהמיה – פרייברג לתיעוד לתולדות היהודים באזור הגבול סקסוניה – בוהמיה, מסורתם ותרבותם של CJD (Christliches Jugenddorfwerk Deutschlands) יוזם מאז 1991 תכניות הוראה והנצחה, ביניהם חיפושי עקבות החיים היהודיים בעיר, קיום תערוכה בנושא, מחקר על כל הסטודנטים והמרצים היהודיים באקדמיה להנדסת מכרות בפרייברג, והזמנת שורדים יהודיים, ילידי פרייברג, לביקור בעיר והכנת תכנית טלוויזיה על עובדות הכפיה. בשנת 2002 יצא בהוצאת פורום בלייפציג לאור הספר בשם *נועדנו למוות: לודד – טרזיין שטאדט – אושוויץ – פרייברג – אודרן – מאוטהאוזן*, קובץ זכרונות של עובדות הכפיה בעריכת מיכאל דיזינג בהכנת הספר, כמו בכל שאר המפעלים עסקו בעיקר צעירים, בחלקם מחוסרי עבודה במסגרת הסבה מקצועית. בזמן המחקר על בתי עלמין יהודיים באזור גילו הצעירים בית קברות עתיק, נשכח וזנח בטלפיץ – סוברטן (עתה סוביידרוהי) והארגון מקווה להשיג את האמצעים לשיקום המקום. על אסירות פרייברג ראה גם הודעה במדורנא להגיב.

ספרים ופרסומים

הרומן של אוטה ב קראוס על מעון הילדים במחנה המשפחות בבירקנאו ראה אור בסתיו 2002 בהוצאת דיטריך בגרמניה בשם *Die bemalte Wand*. במקורו האנגלי יצא הספר בשנת 1994 בהוצאת ירון גולן בישראל, בתרגום צ'כי הוא ראה אור ב – 1993 בשם *Muj bratr dym*. עתה מכין בית טרזין הוצאת התרגום העברי.

המגרה השלישית של סבא סיפור להורים, לילדים, לסבים וסבתות, נקרא ספרה של ג'ודי טל - קופלמן, שיצא לאור בשנת 2002 בסדרת ספרי חמד בהוצאת ידיעות אחרונות. זהו סיפור על מגרה סודית של הסבא, שבו מגלה נכדו מזכרות מתקופת השואה. כל המזכרות - משחק דומינו תוצרת עצמית, בובה, מספר טרנספורט, כריכת יומן של ילדה בגטו - המצולמות בספר, הן מאוסף ארכיון בית טרזין.

אמנות החשכה נקרא ספרה של שרלוטה ג. אופפרמן (Opfermann), שראה אור בשנת 2002 בהוצאת University Trace Press בהיוסטון, טקסס. כותרת המשנה של הספר מעידה על תוכנו: *מארא/סאד ואדולף אייכמן: האמת על "גטו גן העדן" ותכניות התרבות הידועים כפרייציטיגשטאלטונג במחנה הריכוז הנאצי טרזיינשטאדט עם הדגש מיוחד על תכניות מוסיקה ותאטרון שבצוועו בשנים 1942 - 1945: עובדות ובדיות בימי מלחמת העולם השנייה ואחריה, עם ציורים רבים, שנוצרו בין 1942 ו- 1945 על ידי חבריי האסירים.* המחברת, אז לוטה גוטמן, הגיעה לטרזין מוויסבאדן, גרמניה, בנובמבר 1942 כבת 16 ולדבריה חיו הילדים במעון לדוברי גרמנית בזוהמה, חולי, רעב וצמאון תמידיים.

העפיפון הסגול, קובץ סיפורי של גד מסריק, ראה אור בשנת 2001 בהוצאת חלונות בתל אביב. הורי המחבר, חברי קיבוץ שריד, היו יוצאי צ'כיה, אך לא הרבו לדבר על העבר והוא, יליד 1948, לא שאל. רק בגיל חמישים, אחרי מות ההורים, יצא גד מסריק לחפש את שורשי משפחתו בצ'כיה וביחוד בפילזן ולפתור תעלומות הדודות שלו, אחיות האב, כפי שנתגלו לו בתיק שחור מרופט, שהותיר האב אחריו. שם משפחת האב היה מסרק, אך פקיד משרד הפנים רשם אותו בשעת עלייתו ארצה כמסריק, כשם נשיא הרפובליקה הצ'כוסלובקית, המוכר בישוב.

מחזה על קורט גרוג שחקן ובמאי סרט התעמולה הנאצי על גטו טרזין, בשם *קומדיה במחנה* (Camp Comedy) מאת רוי קיפט ראה עתה אור בכרך השני של *לתאטרון השואה*, שפורסם מטעם אוניברסיטת ויסקוניסין. רוי קיפט, שנעזר בבית טרזין בעת איסוף חומר על גרוג, מבקש להודיע, שהמחזה יועלה בהצגת בכורה ב- 7 במארס 2003 בקמפוס של State University of New York בג'נזיא (Geneseo).

ויקטור לאויס, ניו יורק, פירסם בהוצאה עצמית סיפור תלאותיו בידי האס. אס והגסטאפו בשנים 1942 - 1945, בכותרת משנה *מה היה דרוש כדי שגבר יהודי אחד ישרוד בשואה*. לאויס, בשם משפחתו לורקייביץ', יליד קראקוב, קפץ מרכבת הנוסעת למחנה השמדה ובשלב מאוחר יותר נכלל בין העובדים בפעלי אוסקר שינדלר, תחילה בפלאשוב ואחר כך בבריניץ שבצ'כיה, עבודה שהצילה את חייו. את אחיו לשק מצא ויקטור כשלבד בגטו טרזין, הצליח להוציא אותו משם ולהשיג עבורו טיפול רפואי שהחזיר אותו לחיים. גם חברת נעוריו רגינה שטיינר הגיעה בסוף דרך היסורים שלה לגטו טרזין, הם התחתנו ביולי 1945 - ונשואים עד היוסהזה.

ברנט ליכט, מנצח מקהלות נלהב ומחונן מלייפציג (1874 - 1951) עומד במרכזו של ספר קטן *מוסקיה כעזרה לחיים* לטומס שינקות (Schinkoeth), שראה אור בהוצאת קמפרד, אלטנבורג. הודות

לנישואיו לאשה לא יהודיה, נשלח ליכט לגטו טרזין רק בינואר 1945 ושרד שם. בספר שני ציורים של ליכט בן ה-70 בגטו מאת הצייר והגרפיקאי ארנסט קאופמן: אחד מראה אותו בעת קריאה, השני בעת אכילה מסיר.

נא להגיב

מי שעברו בשואה את המסלול **Auschwitz – Freiberg (Sachsen) – Mauthausen** מתבקשות להתקשר עם ציפורה ניר טל' 04/9854852 או עם עדנה עמית 09/8666291 או חוה לבני 04/9835839. בכוננתו לארגן מפגש אסירות פרייברג לשעבר. לפני זמן לא רוב הפיקה תחנת טלוויזיה גרמנית סרט על המחנה (עותק הסרט נמצא בידינו) וכן יצא לאור ספר של היסטוריון גרמני בנושא.

פרטים על המפגש – המקום והזמן ייקבעו בהמשך.

*

מי שהכיר או זוכר את Friedericke Wulkan – Eckstein, שנולדה ב- 5.6.1898, נשלחה לגטו טרזין ב- 24.9.1942 ומשם לאושוויץ ב- 23.1.1943, נא לפנות אל:

עדנה ארזי, גבעת חיים איחוד, טל. 04/936910

*

ב- 17 בנובמבר 1944 הועברה קבוצה של 51 פעוטים מברגן בלזן לגטו טרזין. הקבוצה באה לברגן בלזן ממחנה וסטרבורק שבהולנד וכינויה "הילדים הבלתי ידועים". זהותם של מרבית הילדים נקבעה אחרי המלחמה, אולם עדיין חסרים פרטים על חמישה ילדים, ילידי 1940 עד 1943. הילדים הם, כפי שנמסר במכתב הפניה לבית טרזין:

Hetty de Beste (or Elzas, Elzas), Rita Zwaap or Blitz = Riwka Blits (Australia?), Freddy (Israel?), Janneman = Harry Arnold Merin (Israel?), Louise (Israel?)
כל מידע נא לפנות אל:

Hans van den Broeke, Stichting Onbekende Kinderen, Ridderspoor 56, 2631 TL

Nootdorp, The Netherlands. Tel.: 0031-1531 – 09655, Email:

hj.vandenbroeke@wanadoo.nl

*

פניה לכל אחד מ- 669 הילדים, אותם הציל ניקולס וינטון בשנים 1938 – 1939 מצ'כוסלוביקה והביא אותם לאנגליה:

אחרי הקרנת הסרט *כוחו של טוב* הלב בפסטיבל הסרטים הבינלאומי בחיפה ב- 27 בספטמבר 2002 אני פונה אליכם להשתתף במתן הוקרה למר וינטון כאג, בישראל, בנוכחותו. בית טרזין מוכן לסייע לארגן אירוע כזה בעתיד הקרוב. יש לי רשימה של 25 "ילדים" החיים בישראל ומכתב זה יישלח לכל אחד ממי שנכלל ב- Kindertransport. אנא, התקשרו עמי בהקדם האפשרי בטלפון או בדואר ומסרו את דעתכם ואת הצעותיכם למפעל ההוקרה. נא לפנות אל:

קורט שטרן, הקישון 18, רמת השרון 47205, טל. 03/5406839, 052/571073, פקס: 3/549669

דמי חבר

דמי החבר לשנת 2003 נשארו כפי שהיו אשתקד:

100 ש ליחיד, 150 ש לבני זוג

נא להעביר את דמי החבר ללא דיחוי. פעולות בית טרזין תלויות בהם.

אם בית טרזין לא העלה, על אף האינפלציה, את דמי החבר לשנת 2003, אין פרושו של דבר, שהוא לא זקוק לתוספת הכנסה. אנו משאירים בידי החברים והידידים להוסיף על דמי החבר הבסיסיים המינימליים סכום בהתאם ליכולתם ותחושתם להמשיך קיומו של הבית חשבון הבנק של העמותה הוא בית טרזין, בנק לאומי סניף 958, מס' חשבון 11810/25. הכתובת: בנק לאומי, סניף הרצליה פיתוח, כיכר דה שליט.

מערכת דפי קשן: טל בשן, עליזה שילר, אניטה טרסי

כתיבה: טל בשן ורות בונדי

תרגומים: חווה ומרדכי לבני